

VASILE MĂLUREANU

CULTURA ȘI ELITELE ROMÂNE
SUB COMUNISM, DIN
PERSPECTIVA SECURITĂȚII
(1964 – 1989)

RAO Distribuție

Str. Bărgăului nr. 9-11, sector 1, București, România

www.raobooks.com

www.rao.ro

VASILE MĂLUREANU

*Cultura și elitele române sub comunism,
din perspectiva securității (1964-1989)*

© RAO Distribuție, 2019

Toate drepturile rezervate

2019

ISBN 978-606-006-328-5

CUPRINS

Prefață de Florian Bichir	9-11
Introducere	13-21
I. Partea întâi	23
1. Premise interne și circumstanțe externe	25
1.1. Premise interne	25-49
1.2. Circumstanțe și acțiuni externe	49-51
1.2.1. Strategii și acțiuni ale SUA și ale altor state membre ale NATO vizând subminarea și răsturnarea regimurilor comuniste	51-58
1.2.2. Acțiunile strategice ale URSS vizând menținerea statelor comuniste europene în sfera sa de influență	58-68
1.2.3. Acțiunile Ungariei și ale cercurilor revizioniste din emigrație pentru pregătirea condițiilor favorabile redobândirii Transilvaniei	68-75
1.2.4. Acțiunile antiromânești ale unor entități internaționale religioase și oculte	75-78
2. Situația în celelalte țări comuniste din Europa	79-82
2.1. Uniunea Sovietică	83-87
2.2. Polonia	88-94
2.3. Cehoslovacia	94-101
2.4. Ungaria	101-106
2.5. Republica Democrată Germană	106-110
2.6. Bulgaria	111-116

3. Poziția față de regim a altor categorii de persoane

din România	117
3.1. Alte categorii socio-profesionale	117
3.1.1. Clasa muncitoare	117-129
3.1.2. Țărănimea	129-130
3.1.3. Intelectualitatea, cu excepția oamenilor de cultură și artă	130-144
3.2. Exponenți ai partidelor politice	144
3.2.1. Foști membri ai partidelor istorice	144-150
3.2.2. Persoane cu funcții și influență în PCR	150-157
3.3. Exponenți ai minorităților naționale	158-162
3.4. Exponenți ai cultelor și asociațiilor religioase	162-166

II. Partea a doua

4. Influențe exercitate din exterior

5. Particularități ale mediului cultural

6. Modalități de manifestare a oamenilor

de cultură față de regimul comunist... ..	203
6.1. Luări de poziție în for public	204-214
6.2. Folosirea creației literar-artistice	215-239
6.3. Adresarea de mesaje autorităților române	240-258
6.4. Transmiterea de mesaje contestatar-protestatare în străinătate	259-286
6.5. Acțiuni de protest public	286-311
6.6. Inițiative și acțiuni de creare a unei mișcări contestatar-disidente	312-341
6.7. Alimentarea propagandei externe	342-376

III. Partea a treia

7. Atribuții, strategie și modalități de acțiune

ale Securității	379-380
7.1. Atribuții, strategie și modalități de acțiune ale Securității în general	381-394
7.2. Atribuții, strategie și modalități de acțiune ale Securității în domeniile de artă și cultură	394-415

8. Evaluări din mediul cultural	417-431
9. Concluzii finale	433-451
IV. Studii de caz	347
10. Informare și dezinformare în perioada Războiului Rece: Cazul Radio Europa Liberă	453
11. Un altfel de „olandez zburător“	455-461
12. Grupul de la Paris	463-477
Postfață de Mircea Coloșenco	479-492
Abrevieri	493-499
Bibliografie (selectivă)	500-502
Indice de nume	503-508
	509-522

1. PREMISE INTERNE ȘI CIRCUMSTANȚE EXTERNE

Înainte de a aborda efectiv tema propusă, atitudinea oamenilor de cultură, pe un plan mai larg a elitelor față de regimul comunist în anii 1964-1989, consider că este utilă o scurtă incursiune în complexa problematică a premiselor interne și a circumstanțelor și acțiunilor externe în care s-a manifestat aceasta.

1.1. PREMISE INTERNE

În percepția publică se poate constata o abordare maniheistă a trecutului recent. Astfel, ne confruntăm cu aprecieri globale, generalizatoare, plasate în totală opoziție, fie profund negative, fie exagerat pozitive față de regimul comunist.¹

Asemenea abordări simplificatoare, bazate pe considerente subiective, politicianiste, nu sunt de natură să permită o descifrare corectă a realităților politice, economice și sociale care au marcat România în perioada analizată, fără de care nu se va putea înțelege și evalua corect geneza, dinamica și amplitudinea opoziției interne față de regimul Ceaușescu, inclusiv cea a oamenilor de cultură.

¹ Ana-Maria Cătănuș, *Vocația libertății. Forme de disidență în România anilor 1970-1980*, I.N.S.T., 2014, p. 11.

Din această perspectivă, voi releva în continuare câțiva dintre factorii obiectivi și subiectivi care s-au manifestat în anii 1964-1989 în viața politică, economică și socială a României, precum și în raporturile sale la nivel internațional și zonal.

Nicolae Ceaușescu a ajuns la conducerea Partidului Comunist Român și a României într-un moment fast din multe privințe, datorat în bună măsură predecesorului său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, lucru peste care mulți analiști trec prea ușor. După moartea lui Stalin s-a produs o anumită detensionare a climatului politic, iar în perioada 1957-1958 sovieticii au fost convinși să-și retragă trupele din țara noastră. La începutul anilor '60 au fost înlăturați din aparatul de partid și de stat consilierii sovietici și activiștii kominterniști ori vădit rusofili, conturându-se o evidentă tendință de reorientare spre valorile naționale.

Totodată, anii '60 au marcat o schimbare în raporturile dintre partidul comunist și societate. Autoritățile au înțeles că o stabilitate internă reală putea fi asigurată mai bine prin obținerea adeziunii populației la politica regimului, decât prin recurgerea la forță. Procesul de deschidere – care a fost pus treptat în aplicare, în special după lansarea celui de-al doilea val de destalinizare, la sfârșitul anului 1961 – a avut ca principale direcții reducerea represiunii interne, creșterea nivelului de trai al populației, reafirmarea identității naționale, cu tot ce a implicat acest proces: recuperarea tradițiilor și valorilor naționale, derusificarea și desovietizarea societății, o politică suverană pe plan internațional, inclusiv în raporturile cu Moscova.¹

Fenomenul cel mai spectaculos, cu un important efect psihologic asupra populației, a fost eliberarea tuturor deținuților politici într-un interval de numai doi ani și jumătate. Între 1 ianuarie 1962 – 24 iulie 1964 au fost scutiți de pedepsele ce le mai aveau de executat 12 488

de condamnați politic. În aceeași perioadă, au fost eliberați ca urmare a executării integrale a pedepsei alți 2 547 de condamnați politic.¹

Restricțiile domiciliare pentru persoanele aflate în deportare au fost ridicate treptat, la fel și restricțiile privind accesul în facultăți sau la angajarea în muncă. Autoritățile au început să fie mai receptive la eliberarea vizelor de ieșire definitivă din țară pentru motive umanitare sau de reîntregire a familiei.

Nivelul de trai al populației a urmat linia ascendentă a creșterii economice generale. Salariile au crescut, oferta de bunuri de consum s-a lărgit și diversificat.

Raporturile româno-sovietice au cunoscut o reconsiderare spectaculoasă în deceniul șapte.

– Plenara CC al PMR din 15-22 aprilie 1964 a prilejuit formularea unei opoziții deschise a României față de strategia de integrare economică a sistemului comunist lansată de Moscova (cunoscutul Plan Valev, un proiect de organizare economică a țărilor est-europene care prevedea specializarea economiilor acestora pe anumite ramuri de producție: sud-estul României [100 000 kmp] urma să facă parte din „Complexul interstatal al Dunării de Jos”, alături de nordul Bulgariei [38 000 kmp] și sudul URSS [Basarabia și sudul Ucrainei – 12 000 kmp], specializat în cadrul comunității țărilor socialiste în petro-gaze-chimie și în unele ramuri ale construcției de mașini, precum și, mai ales, în agricultura irigată intensiv profilată pe cereale, legume, viticultură și în ramuri ale industriei alimentare). Hotărârea adoptată, consacrată ca Declarația din aprilie 1964, a reprezentat o veritabilă declarație de independență a României, care a marcat semnificativ evoluțiile politice interne și mai ales externe ale țării noastre. De menționat că, și asupra acestui episod, opiniile analiștilor sunt diferite. În timp ce specialiști occidentali au calificat momentul

¹ Dan Cătănuș, *Regimul comunist din România și problema intelectualității (1956-1965)*, apud *Intelectualii români în arhivele comunismului*, Ed. Nemira, 2006, p. 69.

¹ Liviu Marius Bejenaru, recenzia cărții lui Florian Banu și Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. Primăvara de la București. Cum s-a adoptat Declarația de independență a României?*, apud *Arhivele Securității*, vol. II, Ed. Nemira, 2006, p. 490.

ca „Primăvara de la București“, tineri istorici români încearcă să-l minimalizeze. Un lucru este mai greu de escamotat, respectiv faptul că Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți lideri comuniști români nu au fost niciodată filoruși veritabili, aspect lesne de observat din analiza relațiilor economice româno-sovietice, în domeniul economic regăsindu-se atitudini ce puteau fi etichetate drept naționaliste.¹

Declarația din aprilie 1964 a deschis o nouă cale în politica externă a României, reprezentând, totodată, și testamentul politic al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Urmașul său, Nicolae Ceaușescu, s-a bazat pe acest document, România trecând treptat de la statutul de satelit al URSS la cel de țară cu independență din ce în ce mai mare.

Aprilie 1964 reprezintă consacrarea unei linii independente a României în cadrul blocului socialist, politică ce a corespuns interesului național la acel moment, racordând partidul comunist la tradiția luptei pentru independența României și sporindu-i astfel legitimitatea cvasiinexistentă până în acel moment. Totodată, existența unei anumite presiuni a societății românești în ansamblul ei pentru o politică națională, eliberarea din închisori și reintegrarea unor oameni de știință și cultură în societate însemnau crearea unui cadru propice pentru o politică de independență.

– Opoziția deschisă a României față de intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia în august 1968 a constituit un alt moment semnificativ al delimitării țării noastre față de Moscova.

Evident, și acest episod este abordat diferit de politicieni și analiști politici după 1989. Consecvent abordării acestei analize preponderent prin prisma documentelor și a memoriei profesionale a cadrelor de informații, voi credita punctele de vedere ale unor lideri de vârf ai Securității, Ion Stănescu – președinte al Consiliului Securității Statului în august 1968 și Neagu Cosma – șef al Contraspionajului în acel

¹ Liviu Țăranu, *Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia actuală. Ce i se impută, ce i se recunoaște*, apud Arhivele Securității, vol. II, p. 226.

moment. Aceasta cu atât mai mult cu cât eu, după ce depusesem cu doar câteva zile înainte, pe 14 august, împreună cu promoția mea, jurământul de credință față de țară cu prilejul primirii gradului de locotenent, am avut parte, în noaptea de 20/21 august 1968, de prima alarmă de luptă, care implica existența unui risc major la adresa țării.

Amestecul brutal al Uniunii Sovietice, RD Germane, Poloniei, Ungariei și Bulgariei în Cehoslovacia, pe fondul unei crize politice interne considerate „un pericol la adresa socialismului“, a determinat o reacție de dezaprobare deschisă din partea celor mai înalte foruri politice și de stat ale României, din cel puțin două considerente:

- primul, politica țării noastre era înscrisă ferm pe un traseu care viza desprinderea din chingile Kremlinului, devizele privind suveranitatea și independența nefiind doar sintagme la modă;

- al doilea, Securitatea deținea informații conform cărora Uniunea Sovietică luase în calcul invadarea nu numai a Cehoslovaciei, ci și a României și Iugoslaviei, precum și a Austriei, pe care o părăsise cu doar 13 ani în urmă¹.

Pericolul invadării României de către trupele sovietice și ale aliaților fideli din Tratatul de la Varșovia, pentru a stopa cursul politicii de independență a țării noastre, a fost real. În august 1968, România era prinsă într-un clește cu mai multe pârgșii. Dincolo de Prut fuseseră masate 10-12 divizii puternic înarmate ale Uniunii Sovietice; alte unități fuseseră dislocate în Ucraina subcarpatică la granița cu țara noastră; Gurile Dunării și Marea Neagră erau asigurate la aproximativ 160 km în larg cu vase de război de mai multe tipuri, pe care erau imbarcate unități cu pregătire specială. Ungaria, la rândul ei, detașase pe frontiera cu România două divizii, iar Bulgaria, alte cinci divizii.²

În ziua de 21 august 1968, la nivelul unităților Securității s-a ordonat punerea în aplicare a planurilor speciale de măsuri cu codurile

¹ Neagu Cosma și Ion Stănescu, *În anul 1968 a fost programată și invadarea României*, Ed. Paco, 1995, p. 87.

² *Ibidem*, p. 78.

Respect pentru oameni și cărți

„Bădea” și „Gemina”, care vizau pregătirea condițiilor pentru trecerea la desfășurarea activității informativ-operative în condițiile ocupării temporare a unei părți a teritoriului țării de către forțe militare străine.

Invasia nu a avut loc, decizia lui Leonid Brejnev de a nu apăsa pe buton datorându-se atât fermității autorităților române, hotărâte să pună în aplicare concepția „războiului întregului popor”, care urma să se contureze la puțin timp după acest moment, cât și unor factori externi. Se știe că mai multe dintre marile puteri, în frunte cu SUA și Franța, au atras atenția Kremlinului să nu dea drumul „câinilor războiului”, întrucât consecințele pot fi imprevizibile.¹

August 1968 este considerat de mulți ca un nou act de identitate al poporului român. Nu trebuie uitat că, în fața pericolului rusesc, s-a realizat un moment extrem de rar de coeziune socială când naționalul a bătut politicul. Numeroși cetățeni, între care și foști deținuți politici abia eliberați din închisori, s-au prezentat să se înroleze ca voluntari, în condițiile constituirii gărzilor patriotice.

Pe fondul schimbărilor interne și al poziției adoptate față de Moscova, România operează modificări substanțiale în planul politicii față de puterile occidentale, dar și față de Israel și țările arabe.

Măsurile politice, economice și de cadre întreprinse la nivelul întregii societăți în anii '60, începute de Gheorghe Gheorghiu-Dej și continuate de Nicolae Ceaușescu, care au condus la destinderea climatului intern și deschiderea către Occident, au vizat și domeniile cultural-artistice. Oamenii de cultură interziși până atunci din motive politice au fost reintroduși treptat în paginile revistelor și în planurile editoriale. Literatura universală a devenit din nou accesibilă publicului, iar în repertoriul teatrelor și cinematografele au fost incluse mai multe piese și filme occidentale.² După ce la sfârșitul

¹ Ibidem, p. 11.

² Progresele liberalizării culturale și limitele lor sunt bine descrise de Jean Louis Pons, ambasadorul Franței la București, în raportul său pe anul 1964 (vezi Ovidiu Bozgan, Dan Cătănuș, *România în 1964. Un raport al ambasadorului Franței la București*, apud Arhivele Totalitarismului nr. 46-47, 1-2/2005).

anilor '40 reprezentanțele culturale franceze, britanice sau americane din România fuseseră desființate, la mijlocul anilor '60 se duceau tratative pentru reînființarea lor, acțiuni diplomatice care aveau să se finalizeze nu peste mulți ani.

Un întreg mecanism de schimbare a imaginii României în exterior a fost pus în mișcare. Invitațiile adresate de către autoritățile de la București oamenilor politici și ziariștilor occidentali s-au înmulțit. Atragerea turiștilor străini în stațiunile românești a devenit o prioritate.

În schimb, producțiile culturale sovietice au devenit tot mai discrete. Limba rusă și-a pierdut statutul de limbă obligatorie în școli, activitatea ARLUS (Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică) a fost redusă organizatoric și financiar.¹

În această atmosferă de început de destindere internă, și concepțiile ideologice au devenit mai flexibile. Conducerea partidului comunist a luat decizia de a deschide mai larg porțile partidului și spre alte categorii sociale. Intelectualitatea, considerată înainte categoria cea mai predispusă la „influența burgheză”, se va transforma dintr-un posibil cal troian al reacțiunii internaționale într-un instrument absolut necesar pentru dezvoltarea economico-socială a țării.² Ca urmare, după ce în timpul epurărilor din 1948-1950, dar și în anii următori, membri intelectuali au fost dați afară din PMR pentru că „afectau principiul de partid al clasei muncitoare”, în 1962 s-a pus din nou problema atragerii intelectualității în partidul comunist. Pentru început, au fost recuperați intelectuali de marcă precum Mihai Ralea, Horia Hulubei, Gheorghe Ionescu-Sisești, Gheorghe Țițeica, Tudor Arghezi, George Călinescu și Ion Jalea.

Această „revoluție de sus”, care a demarat la începutul anilor '60, a avut, desigur, limitele ei. Partidul comunist nu și-a părăsit monopolul

¹ Mihaela Cristina Verzea, *Desovietizarea culturii românești la începutul deceniului șapte*, I, apud Arhivele Totalitarismului nr. 36-37, 3-4/2002, pp. 169-171.

² A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 12/1962, *Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din 10 mai 1962*, f.19, 23-30.